

от проф. д-р ЧАВДАР МИЛЧЕВ МЛАДЕНОВ – НИГГГ-БАН
(член на Научно жури утвърдено със Заповед на Директора на
НИГГГ - № 01-132/30.06.2017 г.)

Научна област – 4. Природни науки, математика и информатика.

Професионално направление - 4.4. Науки за Земята

Научна специалност – „География на населението и селищата”.

Департамент География, Секция „Социална и икономическа география”, НИГГГ-БАН

Тема:

ГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ НА ДЕМОГРАФСКАТА СИТУАЦИЯ В ЗОНАТА НА ГРАВИТАЦИЯ НА ГРАД ШУМЕН

**Докторант на самостоятелна подготовка:
ИВАЙЛО ЛЮБОМИРОВ ВЛАДЕВ**

1. ДАННИ ЗА ДОКТОРАНТА.

Докторантът на самостоятелна подготовка Ивайло Любомиров Владев е роден 1962 г. в Шумен. Магистър по специалност „Икономическа география”, в ГГФ на СУ „Св. Кл. Охридски” - 1987 г. Работил е като учител 1987-1994 в СОУ „Тр. Симеонов“, гр. Шумен и като асистент, старши асистент и главен асистент от 1994 до сега в ШУ „Епископ Константин Преславски“ в гр. Шумен.

2. ДАННИ ЗА ДОКТОРАНТУРАТА.

Зачислен е като докторант на самостоятелна подготовка към Секция „Икономическа и социална география” в НИГГГ-БАН със Заповед на Директора № 01-204/29.11.2016. Представени са всички данни за образователния процес. Дисертационния труд е обсъден и насочен за защита на разширения Научен Семинар на Департамент „География” при НИГГГ-БАН, Протокол № 7 от 20.06.2017 г. Предоставените документи по процедурата отговарят на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в НИГГГ-БАН.

3. ДАННИ ЗА ДИСЕРТАЦИЯТА И АВТОРЕФЕРАТА.

Дисертационен труд за съвременен регионален анализ на демографската ситуация на ниско териториално ниво не е разработван, поради което той е актуален от научна и приложна гледна точка. Той е структуриран в 4 глави, увод, заключение и литература и Приложение. Обемът на дисертацията е от 308 стр. В дисертационния труд има 14 фигури, 42 таблици, 98 приложения (58 картограми и 40 таблици), 100 литературни източника на кирилица и латиница). В този обем дисертационния труд надхвърля изискванията за подобен род научни изследвания. Дисертационния труд е съобразен с всички изисквания на Закона „За условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности” и правилниците за приложението му.

Структурата на дисертационния труд отговаря на темата и в достатъчна степен осветлява изследвания проблем – демографската ситуация в зоната на влияние на гр. Шумен.

Спазени са основните изисквания към един географски дисертационен труд – формулирани цел и задачи, актуалност и изученост на проблема, анализ на състоянието и тенденцията, извеждане на пространствени различия, взаимовръзки и заключение.

Териториалният обхват е на ниво общини – Шумен, Нова пазар и Каспичан и населените места в тях. Времевият обхваща преброяванията от 1992 до 2011 г. Във връзка с темата на дисертационния труд са представени 3 публикации. Авторефератът е изготвен според изискванията и отразява в същността на дисертационния труд.

Темата на дисертационния труд е актуална от научна и приложна гледна точка. Демографската ситуация, особено съвременната винаги е била в общественото ползрение. В дисертационния труд от географска, демографска и управленска гледна точка се разглеждат общите и регионалните проблеми, които предизвиква демографската ситуация и поточна за формирането на броя, състоянието на естественото и механичното движение на населението, както и на промените на неговите структури. Преодоляването на негативните тенденции на демографските процеси и формираните демографски структури, винаги е било постоянна задача за разрешаване от органите за управление на държавата и науката. Демографската ситуация е следствие от протичането на демографските процеси във времето и пространството. Проблемите на демографската

ситуация по същество са нарушените баланси при естественото възпроизводство, миграциите, структурите на населението в глобален, национален и регионален мащаб.

Изследванията и знанията за демографските процеси са от много важно значение за развитието на дадена територия (държава, район, населено място) и имат пряко отношение и към националната сигурност и просперитета. Броят и възпроизводството на населението са се свързвали с мощта, просперитета и жизнеността на държавата или регионите. Актуалността на изследването на демографската ситуация произтича от проблемите, които се наблюдават при негативното развитие на нейните компоненти на национално и регионално ниво. Състоянието на демографската ситуация е важен фактор за устойчиво развитие и икономически растеж на териториалните единици от различен ранг и на населените места изискваща провеждането на национални и регионални политики. Малко са изследванията на демографската ситуация на териториалните единици от по-нисък ранг, като някои от научните резултати са дискуссионни. Териториалните особености на демографската ситуация са резултат от редица фактори, като нивото на социално-икономическото развитие, социалната инфраструктура (училища, здравни заведения и пр.), на местните нагласи и традиции.

От географска гледна точка актуалността на изследването в научно и управленско отношение произтича от проблемите, които предизвикват демографските процеди, а те не са достатъчно добре проучени ниско териториално ниво, което прави този дисертационен труд полезен за теорията и практиката. Поради сложността и информационната обезпеченост на такива изследвания са много малко такива регионални изследвания.

Обект на изследване в дисертационния труд е населението в зоната на гравитация на гр. Шумен 1992-2011г., а предмет – състоянието, динамиката и тенденциите на демографската ситуация.

Целта е актуално поставена – анализиране и оценка демографската ситуация в зоната на гравитация на гр. Шумен, за да се установят териториалните диспропорции при параметрите ѝ през периода 1992-2011 г. и кореспондира със заглавието на дисертационния труд. Основната теза на автора е, че съществуват тесни връзки и зависимости между демографското, административно-териториалното и регионално развитие в обособената зона на гравитация, което се определя от влиянието на

комплекс от функционално взаимосвързани условия и фактори. За решаването на целта са поставени 6 задачи, които са достатъчни за реализирането ѝ. Използваните методика и методи позволяват това да се направи. Времевият обхват е определен от наличието на необходимата статистическа информация на ниво общини и населени места.

Структурата на дисертационния труд позволява да се постигне целта и решаване на поставените задачи.

Уводната глава обхваща актуалността, значимостта и изучеността на изследвания проблем. Аргументирана е необходимостта от научно изследване на демографската ситуация на ниско регионално равнище. Тук са формулирани обекта, предмета, целите, задачите и теоретико-методологичната основа и инструментариум на изследването. Взето е отношение относно информационната обезпеченост на изследването, като се обръща внимание на информационните ограничения.

В първа глава „Теоретико-методологически аспекти в изследване на демографската ситуация в зоната на гравитация на градовете“ се изяснява същността и особеностите на демографската ситуация от позицията на системния подход. Въз основа на него е определен териториалния обхват, състава на елементите и връзките и видовете функционални подсистеми на зоната на гравитация на гр. Шумен. За делимитация на зоната на гравитация се използват математико-статистически и географски методи с които са установени пропорциите, зависимостите, сходствата и различията във времевия обхват на изследването на гравитационната система. С използваната методика е определена гравитационната сила на гр. Шумен. За типологията на населените места е използван клъстерен анализ, а за “демографска прогноза“(?), метода на повъзрастовото придвижване на населението.

Отделено е подобаващо внимание, като са анализирани основните теории, концепции, изследвания и виждания на отделни автори за демографската ситуация пазара и нейните елементи от различни аспекти - икономически, социални, демографски и иконом географски. Посочени са дефинициите на използваните понятия и термини. Използван е широк арсенал от научни методи и подходи за географски анализ на изследвания проблем. Научно обоснован е времевият обхват на изследването. Посочени са използваните информационни източници.

Правилно е установено, че гр. Шумен има по-голяма гравитационна сила на влияние спрямо всички други съседни градове (с изключение на

Варна и Добрич) и разпростира своето влияние върху съседни територии от Силистренска, Разградска, Търговищка, Добричка и Варненска област. На базата на обективни критерии е определен радиуса на гравитацията от 20-25 км, като в зоната попадат съседните общини от по-ниско йерархично ниво.

Заглавието на първа глава не редактирано ясно.

Във втора глава, „Условия и фактори обуславящи демографската ситуация в зоната на гравитацията на гр. Шумен“ достатъчно пълно са идентифицирани и анализирани основните фактори имащи отношение към демографската ситуация и териториалните й различия (50 стр.). Обърнато е особено внимание на влиянието на географското положение за формирането на зоната на гравитацията. Във втория параграф много подробно се изследват природо-географските условия, което е излишно. Съществен научно-приложен принос представлява третия параграф, в който достатъчно пълно се анализират социално-икономическите фактори, чрез които се доказва степента на обособеност и функционирането на зоната на гравитацията на гр. Шумен. Те са обособени в три групи – социално-икономически, демографски и екологични. Отделено е подобаващо вниманието на инфраструктурата в региона. Изтъкнати са някои негативни демографски тенденции като: намаляване на броя на населението, стеснен тип възпроизводство, отрицателен естествен прираст, регресивен тип възрастова структура, които ще определят бъдещото стеснено възпроизводство на населението и ще доведат до ограничаването на работната сила в изследваната територия.

Една част от условията и факторите са разгледани традиционно и нямат съществено значение за съвременната демографска ситуация, а други за устройство на територията.

В глава 3 „Демографска ситуация в зоната на гравитацията на гр. Шумен“ детайлно се изследват протичащите там демографски процеси и отражението им върху формирането на демографските структури на населението. Тя е от съществено значение за изследването, поради което е най-голяма по обем и е много подробна (183 стр.). Отчетени са крайно неблагоприятните тенденции на демографските процеси през изследвания период, общо за района и по населени места. Установена е зависимостта „център-периферия“ – по-силно влошаване с отдалечаване от центъра. За формирането на броя на населението (общо и по населени места) е използвана схемата на Д. Уеб. Направените изводи са верни. Обърнато е

внимание на ускоряването на процеса на депопулация. Разгледано състоянието на селищната мрежа в района на гравитацията на гр. Шумен. Необходимо е да се направи критичен анализ на влиянието на гр. Шумен върху селищната мрежа. Детайлно е изследвано възпроизводството на населението. Трябва да се обърне внимание на остатъчното отражение на етническия състав върху възпроизводството на населението (за промените във възпроизводствените нагласи на турското население). В дисертацията е отделено подобаващо внимание на отрицателния естествен прираст и отражението му при формиране броя и възрастовата структура на населението. Отделено е сериозно внимание на миграцията (външна и вътрешна), като са доказани негативните последици от нея в съвременните условия. Правилно е посочено, че е необходимо рязка промяна на икономическата ситуация за да се преодолее изтичането на младо и образовано население. Застаряването на населението е анализирано всеотрасно – като процес и последици. Много подробно е изследван етническият и образователният състав на населението. Може да се разгледа отражението на университета в гр. Шумен върху образователното равнище в зоната на гравитацията. Взето е отношение относно икономическата активност, заетостта и безработицата. Установени негативните тенденции през изследвания период. Отбелязана е концентрацията на заетото население в зоната на гравитацията, спрямо другите части на област Шумен. От анализа следва, че в зоната на гравитацията са налице всички социално-демографски условия за балансирано функциониране на пазара на труда и са посочени основните проблеми.

В тази глава докторантът показва умения, че може да анализира и интерпретира емпиричния материал. За визуализацията на процесите са използвани различни графични методи (карти, графики и др.).

С научно-приложна стойност е четвъртата глава „Типологизация на селищата и прогноза за развитие на демографската ситуация в зоната на гравитацията на гр. Шумен“. Според мен тази глава може да се разшири и раздели на две за сметка на предната глава и да се изведат самостоятелни изводи, а не на двата параграфа. В първия параграф е направена типологизацията на населените места с помощта на клъстерен анализ, които обективно са разпределени в 3 типа – с относително благоприятна демографска ситуация, преходен и с неблагоприятна демографска ситуация. Направена е демографска характеристика на всеки един тип и локализацията им в пространството. Изведени са проблемите за всеки един

тип и са направени препоръка за тяхното преодоляване. Във втория параграф е представена тривариантна прогноза за демографската ситуация в зоната на гравитация на гр. Шумен до 2050 г. Според мен това не е прогноза защото не се отчита миграцията. Това е екстраполация (проекция) на тенденциите при раждаемостта и смъртността. Въпреки, че това не е прогноза, това е полезно за отчитане на естествения възпроизводствен потенциал на населението, което има отношение към демографската ситуация. Правилно е посочено, че трябва да се отчитат двете основни групи фактори (стимулиращи и задържащи) за развитието на динамиката на броя на населението. Те трябва да бъдат мотивирано отразени в моделите за повъзрастовата раждаемост и повъзрастовата смъртност. В дисертацията, това не е показано, което ме навежда на мисълта, че са използвани националните модели разработени от НСИ, в които също не са отчетени тези фактори и се базират само на сценарии на тенденциите в раждаемостта и смъртността. Получените резултати от изчисленията, са анализирани коректно и интерпретирани обективно. Резултатите показват повсеместната депопулация и застаряване на населението, но с различен интензитет при отделните категории селища и варианти. Научна и практическа стойност имат получените резултатите, където са определени селата, които ще достигнат стойностите на „критична демографска маса“, водеща до пълно обезлюдяване. Обосновано е икономически, че застаряването ще се отрази върху количествения и качествения състав на населението, респективно на работната сила, както и върху културното и материалното му благосъстояние. Правилно е очакването, че регулирането на демографските процеси ще се осъществи на базата на естественото нормализиране на възрастовата структура, но това е много продължителен процес, който се променя от миграцията, което изисква провеждането на активни национални и регионални демографска и социално-икономически политики.

В заключението в разширен вида са изведени основните резултати от изследването. Очертани и оценени са основните геодемографски проблеми в проучваната територия – негативните тенденции в броя на населението, регресивното възпроизводство и остаряването. Показани са етническите изменения – основно намаляване на относителния дял на българската етническа група. Поради ограничения социално-икономически потенциал се поддържа постоянен отлив на младо и по-високо образовано население от селата към големите и средните градове в страната. Влошаващата се

образователна и професионална структура на населението в изследваната територия, води до намалена конкурентоспособност и поддържане на висока безработица. Регресивният тип възрастова структура определя в бъдеще стесненото възпроизводство на населението и по-нататъшно влошаване на параметрите на демографската ситуация със съответните негативни демографски, социално-икономически и инфраструктурни деформации. Много ценното в дисертационния труд е необходимостта да се поставят конкретни демографски цели, които да се постигнат чрез комплексен подход за разрешаване на установените проблеми. Обърнатото внимание на законодателството относно мерките за социално-икономическото развитие, стимулирането на раждаемостта, ограничаване на миграцията и развитието здравно-осигурителната система. Много ценно е предложението за подобряване на вътрешно-регионалните връзки и модели на развитие между градовете и населените, чрез които да се ограничат изселванията и привличане на население извън зоната на гравитация на гр. Шумен.

Много добро впечатление прави оценката на изследването за ролята и мястото на зоните на гравитация, че тя не е изчерпана поради комплексни и всеобхватен характер на регионалното развитие. Целта за въздействие върху зоните на гравитация е насочена към повишаване социално-икономическия статус на територията със селищата и населението в тях. Съвсем точно е посочено, че проблемите в зоните на гравитация на отделните териториални общности имат важно значение за пространственото развитие на националната ни територия поради тази причина следва да се приемат като фактори оказващи влияние върху просперитета на обществото в пространствен и териториален план с цел повишаване на жизненото равнище и социалния статус на населението в тях.

Към дисертационния труд могат да се направят някои бележки:

1. Не са анализирани целенасочено някои от факторите имащи отношение към демографската ситуация;
2. Не е посочено как са подбрани предложените методи;
3. Не е направена критична оценка на наличната информация (демографска и социално-икономическа) по населените места;
4. В някои от главите липсва аналитични заключения;
5. Не е анализирана законово-нормативната база, имаща отношение към демографската ситуация;

6. Машинописни и стилови грешки.

Научните приноси са формулирани в 4 точки и са резултат от научното изследване и отговарят на направените анализи. Вторият принос по същество не е принос, а направен анализ на демографските процеси, като не е изведен комплексен резултат, като достигната степен на демографски преход, тип демографска ситуация и пр.

Основните приноси в дисертационния труд обогатяват съществуващите знания, а предложените методи за изследване имат научен и приложен характер.

Най-общо научните достойнства на дисертационния труд са:

- в дисертационния труд е обработен огромен по обем емпиричен материал, който е систематизиран и коректно интерпретиран;
- обоснована е теоретико-методологичната основа за изследване на комплексни регионални системи, в които се осъществяват сложни демографски и социални процеси;
- достатъчно пълно е проучена същността на гравитационния потенциал и факторите които го променят пространствено и е определена зоната на гравитация на гр. Шумен;
- от научно-познавателна географска гледна точка е разкрита е спецификата на демографските процеси, формиращи съответна демографска ситуация;
- с използване на различни методи са установени закономерностите, взаимовръзките и тенденциите при компонентите на демографската ситуация;
- изведена е ролята и отражението на демографските процеси при формирането количеството и качеството на трудовия потенциал, респективно на работната сила;
- резултатите от изследването са обвързани с практиката, под формата на предложения, които могат да се вземат под внимание при разработването на различни национални и регионални стратегии за развитие и управление;
- направена е научна типологизация и разпределение на населените места според демографската им ситуация;
- разработени са геодемографски прогнози за броя и структурите на населението по населените места в зоната на гравитация на гр. Шумен;
- много добре са разработени графичните и картографските материали.

Дисертационния труд и направените публикации са самостоятелно дело на докторанта.

Заклучение: Представеният труд е актуален, дисертабилен и в завършен вид. Докторантът показва необходимите знания и умения за успешна самостоятелна научна работа, като използва съвременни научноизследователски методи. От направения анализ и получените резултати в дисертационния труд се вижда, че формулираната цел е успешно изпълнена. Дисертационният труд има необходимите качества за придобиване на научната степен „доктор“.

Независимо от направените бележки, основавайки се на горепосочените научни приноси и достойнства предлагам на Научното жури да присъди на **Ивайло Любомиров Владев** научно-образователната степен доктор по научната специалност „География на населението и селищата“.

София, 19.07.2017 г.

Рецензент:

(Проф. д-р Ч. Младенов)